

Friksjonskostnader i Sápmi: En Sosioøkonomisk Analyse av den Usynlige Skatten

Sammendrag av Analysen

Denne rapporten presenterer en inngående undersøkelse av de strukturelle barrierene som belaster det samiske samfunnet, konseptualisert som "friksjonskostnader". Mandatet for analysen forkaster den tradisjonelle fattigdomsdefinisjonen, som ofte er begrenset til monetære målestokker, til fordel for en bredere sosioøkonomisk tilnærming. Hypotesen som legges til grunn er at det samiske samfunnet betaler en betydelig "usynlig skatt" gjennom ineffektive systemmøter, tapte rettigheter som følge av prosessuelle barrierer, og manglende kulturell tilpasning i offentlige tjenester.

Analysen er strukturert rundt tre hovedpilarer: **Bank & Finans, Helse & Fravær**, og **Byråkratisk Tidstyv**. Gjennom en syntese av tilgjengelige data, forskningsrapporter og næringsanalyser, avdekker rapporten hvordan disse friksjonskostnadene ikke opptrer isolert, men som gjensidig forsterkende mekanismer. Disse mekanismene tapper samisk næringsliv for konkurransekraft og påfører enkeltindivider betydelige helsemessige og sosiale belastninger. Rapporten argumenterer for at begrepet *birgejupmi* – evnen til å klare seg – i dagens kontekst utfordres ekstremt av systemer som ikke anerkjenner de kulturelle og næringsmessige realitetene i Sápmi.

---

1. Konseptuell Ramme: Fra Fattigdom til Friksjonskostnader

1.1 Definisjon av Friksjonskostnader i en Urfolkskontekst

Tradisjonell økonomisk teori definerer friksjonskostnader som de kostnadene som påløper ved gjennomføring av en transaksjon, utover selve prisen på varen eller tjenesten. I denne rapportens kontekst utvides begrepet til å omfatte de samlede ressursene – tid, kognitiv kapasitet, kulturell kapital og emosjonell energi – som en samisk aktør må investere for å oppnå resultater som for majoritetsbefolkningen er standardiserte og friksjonsfrie.

Der en norsk bedriftseier i Oslo enkelt kan digitalisere sine regnskaper eller pantsette fast eiendom for å finansiere vekst, møter den samiske reindriftsutøveren eller kulturbæreren strukturelle hindringer som krever manuell inngripen, juridisk bistand eller tidkrevende oversettelse av kulturelle verdier til byråkratisk sjargong. Differansen i ressursbruk mellom

disse to aktørene utgjør den "usynlige skatten". Denne skatten er regressiv; den rammer hardeste de minste aktørene og de med lavest systemkompetanse.

1.2 Birgejupmi: Kulturell Motstandskraft vs. Økonomisk Sårbarhet

Sentralt i forståelsen av den samiske økonomien ligger begrepet *birgejupmi* (eller *bierrgim/bierkenidh* på lulesamisk og sørsamisk). Som definert i Sametingets strategier, dekker begrepet et videre innhold enn det vestlige bærekraftbegrepet. Det innebærer å klare seg, berges, mestre tilværelsen, og forholde seg til ressurser i det fysiske og sosiale landskapet på en måte som sikrer overlevelseskapasitet.¹

I møte med moderne finansielle og byråkratiske systemer oppstår det imidlertid en paradoksal dynamikk. *Birgejupmi* fungerer som en uformell buffer mot systemsvikt; når banken sier nei eller helsevesenet feiler, trer de interne sosiale sikkerhetsnettene inn. Familien og siidaen absorberer kostnadene. Økonomisk sett betyr dette at friksjonskostnadene internaliseres i det samiske samfunnet som "dugnad" eller "tradisjon", mens de i realiteten burde vært synliggjort som systemsvikt. Det offentlige sparer penger på at samiske familier "berger seg selv" til tross for manglende tjenester, men kostnaden tas ut i form av slitasje på individene og manglende akkumulering av finansiell kapital.¹

Prosjekter som "Birgejupmi: Bridging knowledge systems" ved Universitetet i Oulu understreker behovet for å bygge bro mellom tradisjonell kunnskap og moderne forvaltningssystemer for å sikre en inkluderende fremtid.³ Uten denne brobyggingen forblir *birgejupmi* en overlevelsesstrategi i et fiendtlig system, snarere enn et fundament for vekst.

---

2. Pilar I: Bank & Finans – Den Strukturelle Likviditetsfellen

Den første pilaren i vår analyse avdekker en dyp systemisk diskrepans mellom det norske finansielle økosystemet og den samiske realøkonomien. Mens det norske samfunnet er bygget på fast eiendom og standardiserte selskapsformer som grunnlag for kreditt, opererer store deler av det samiske næringslivet, spesielt reindriften, i en logikk basert på bevegelig kapital (livdyr) og kollektive rettigheter (siida).

2.1 Pantesikkerhet og "Død Kapital"

I en markedsøkonomi er tilgang på kreditt livslinjen for investering og utvikling. For å få tilgang til kreditt til fornuftige priser (lav rente), kreves pantesikkerhet. Her oppstår en av de mest fundamentale friksjonskostnadene for samisk næringsliv: Manglende evne til å pantsette sine primære verdier.

Reindriftsutøvere besitter ofte betydelige verdier i form av reinflokkene. Likevel viser

gjennomgangen av finansielle instrumenter at ordninger for pant i rein er juridisk kompliserte og i praksis lite anvendbare for ordinære banker. Statsbudsjett-dokumenter indikerer at selv om det eksisterer garantirammer for lån på Svalbard og spesifikke ordninger, er begrensningene så mange at det er "svært liten sannsynlighet for at den noen gang vil bli tatt i bruk" i bred skala.⁴ Dette skaper en situasjon der reindriftskapitalen blir "død kapital" i banksammenheng.

Uten mulighet til å belåne flokken for å bygge driftsbygninger, kjøpe teknologi eller utvide, tvinges utøverne over i dyrere finansieringsformer eller blir totalt avhengige av statlige tilskudd og særordninger som Reindriftens Utviklingsfond (RUF) eller Innovasjon Norge.⁵ Innovasjon Norge forvalter "Reinprogrammet", men dette programmet har spesifikke krav til "innovasjonshøyde" som ikke nødvendigvis treffer behovet for ordinær driftsfinansiering eller reinvestering i tradisjonell drift.⁵ En reinflokk representerer en biologisk fabrikk med høy verdi, men for banksjefen er den en usikkerhetspost som beveger seg over kommunegrenser og er utsatt for rovdyr, uten fast eiendoms trygghet.

2.2 Siida-strukturen vs. AS Norge

Organisasjonsformen *siida* er grunnsteinen i samisk reindrift. Det er en fleksibel, familiebasert samarbeidsform som regulerer bruk av beiteland og arbeidskraft. Det norske byråkratiet og bankvesenet er derimot rigget for Aksjeselskaper (AS) eller Enkeltpersonforetak (ENK).

Friksjonskostnadene oppstår i oversettelsen mellom disse to verdenene. Tilskuddsforskrifter spesifiserer ofte at "reineiere tilhørende en siidaandel er ikke berettiget tilskudd..., kun leder av siidaandel".⁵ Dette skaper en kunstig sentralisering av økonomien internt i siidaen som ikke nødvendigvis speiler den faktiske arbeidsfordelingen eller eierskapsstrukturen. Yngre utøvere, kvinner med egne reinmerker, eller andre familiemedlemmer blir finansielt umyndiggjort i systemets øyne fordi de ikke er "leder", selv om de driver selvstendig næringsvirksomhet i praksis.

Dette tvinger frem kompliserte interne transaksjoner og avtaler som stjeler tid og skaper grobunn for interne konflikter. Det er en byråkratisk konstruksjon som ikke anerkjenner den samiske måten å organisere arbeid på. Videre viser rapporter at siidaandeler som søker om midler må navigere et komplekst regelverk der kun "nyinvesteringer" støttes, mens essensielt vedlikehold faller utenfor.⁵ Dette fører til et forfall i infrastruktur fordi finansieringsmodellene favoriserer "nye prosjekter" fremfor bærekraftig drift over tid.

2.3 Bankdød og Tap av Lokal Kompetanse

Digitaliseringen av banktjenester og nedleggelsen av fysiske filialer i distriktene har rammet Sápmi hardt. Sparebank 1 Nord-Norge og andre aktører har sentralisert sine tjenester, noe som har ført til sterke reaksjoner fra Sametinget om tap av kritisk infrastruktur i kommuner som Tana og Karasjok.⁷

Selv om banker som Sparebank 1 Nord-Norge har lansert rådgivning på samisk som en del av sin samfunnsrolle⁸, kompenserer ikke dette fullt ut for tapet av lokal tilstedeværelse. Kredittvurdering av primærnæringer krever inngående kjennskap til lokale forhold, sesongvariasjoner og den enkelte families driftshistorikk ("soft information"). Når beslutninger flyttes til regionale sentre eller automatiserte algoritmer, øker risikoen for at samiske kunder feilklassifiseres som "høyrisiko" fordi algoritmen ikke forstår logikken i næringen.

Dette digitale utenforskapet forsterkes av manglende bredbånd i utkantstrøk og en eldre befolkning som ikke mestrer digitale flater, noe som skaper en "bank-friksjon" der enkle banktjenester blir tidkrevende prosesser.²

2.4 Totalregnskapet: Tallenes Tale om Marginalisering

Gjennomgangen av Totalregnskapet for reindriftsnæringen avslører de harde økonomiske konsekvensene av disse strukturelle barrierene. Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk er alarmerende lavt, og i noen distrikter og år negativt når man tar høyde for inflasjon og kapitalkostnader. Variasjonene er store; Polmak/Varanger viser for eksempel et betydelig høyere arbeidsforbruk (4 092 timer per siidaandel) sammenlignet med andre distrikter, uten at dette nødvendigvis reflekteres i tilsvarende høyere inntekter.⁹

Norske Reindriftsamers Landsforbund (NRL) fremmer årlige krav for å tette dette gapet, men statens tilbud ligger ofte langt under kravet. For avtaleåret 2021/2022 var kravet fra NRL på 211,85 millioner kroner, en økning på over 40% fra gjeldende avtale, for å møte kostnadsvekst og behov for beredskap.¹⁰ Gapet mellom krav og tilbud illustrerer den makroøkonomiske friksjonen: Staten anerkjenner ikke fullt ut kostnadsbildet i næringen, og tvinger dermed utøverne til å "subsidiere" driften gjennom *birgejupmi* – ubetalt egeninnsats og tæring på egenkapital.

Tabell 1: Økonomiske Nøkkeltall og Strukturelle Avvik (Illustrativt basert på

¹¹⁾

Indikator	Samisk Reindrift (Gjennomsnitt)	Norsk Jordbruk / Standard	Friksjonskostnad (Implikasjon)
Finansieringskilde	Statlige fond (RUF), Egenkapital	Banklån med pant i eiendom	Høyere kapitalkostnad, begrenset investeringsevne.

Årsverk	Høyt timeforbruk (f.eks. >4000 t/siida)	Standardårsverk (ca. 1700 t)	"Gratisarbeid" som ikke verdsettes i BNP eller lønnsstatistikk.
Organisering	Siida / Siidaandel	AS / ENK	Tapte rettigheter til sosiale goder, komplisert skatt/moms.
Likviditet	Sesongbasert (slakteuttak)	Jevn (melk/lønn)	Behov for dyre kortsiktige driftskreditter.

3. Pilar II: Helse & Fravær – Kostnaden av Kulturell Utrygghet

Den andre pilaren adresserer hvordan friksjonskostnadene manifesterer seg i helsevesenet. Her måles ikke kostnaden bare i penger, men i tapte leveår, kronisk sykdom og redusert livskvalitet. Hypotesen om en "usynlig skatt" bekreftes gjennom data som viser systematiske forsinkelser og barrierer i pasientforløpet for samiske pasienter.

3.1 "Doctor's Delay" og Sen Diagnostisering

Et kritisk funn i gjennomgangen av helseforskningen er fenomenet "late stage diagnosis". Forskning på kreft og andre alvorlige lidelser indikerer at diagnoser stilles senere i forløpet for visse pasientgrupper. Selv om dataene er komplekse, peker litteraturen på at kommunikasjonsbarrierer og kulturell distanse fører til forsinkelser.¹³

Dette kan deles inn i to faser av friksjon:

1. **Patient's Delay:** Pasienten venter med å oppsøke lege på grunn av lav tillit til systemet, frykt for å bli misforstått, eller en kulturell norm om å "ikke klage" (*birgejummi* i sin negative form: man skal tåle smerte).
2. **Doctor's Delay:** Når pasienten først oppsøker lege, feiltolkes symptomene på grunn av språkbarrierer eller manglende kulturforståelse. En diffus smertebeskrivelse på et andrespråk (norsk) kan bli avfeid som bagatellmessig, mens den på morsmålet ville vært en klar alarm.

Resultatet er at sykdom oppdages når den er vanskeligere og dyrere å behandle. For samfunnet betyr dette tap av arbeidskraft; for individet betyr det unødig lidelse. Forskning

viser at "late stage diagnosis" ved brystkreft fører til lengre og mer kompliserte behandlingsløp¹⁴, en direkte konsekvens av friksjonen i førstelinjetjenesten.

3.2 Tolkemangel: En Trussel mot Pasientsikkerheten

Retten til å bruke eget språk i møte med helsevesenet er lovfestet, men realiteten er preget av alvorlige mangler. Rapporter viser at det er stor mangel på tolker med spesifikk helsefaglig kompetanse.¹⁶ Enda mer alvorlig er praksisen med å bruke familiemedlemmer som tolker.¹³

Når et barnebarn må oversette diagnosen til sin bestemor, eller en ektefelle må formidle sensitive psykiske plager, brytes pasientsikkerheten fundamentalt. Det oppstår et informasjonsfilter der pasienten kanskje ikke forteller alt av hensyn til den pårørende, eller den pårørende "mildner" budskapet fra legen for å skåne pasienten. Dette fører til feilbehandling og manglende oppfølging ("non-compliance").¹³

Videre viser kartlegginger at helseforetak og kommuner i liten grad har funksjonelle avvikssystemer for manglende tolkebruk.¹⁷ Problemet rapporteres ikke, og dermed eksisterer det ikke i statistikken som styringsdokumentene baseres på. Dette er definisjonen på en *usynlig* skatt.

3.3 Tillitskrise og Psykisk Uhelse

SAMINOR-undersøkelsene har dokumentert en klar sammenheng mellom opplevd diskriminering og uhelse. 23% av respondentene rapporterte om diskriminering, og blant samiske menn som opplevde dette, var forekomsten av hjerte- og karsykdommer og diabetes høyere enn hos andre.¹⁸

Denne "diskriminerings-skatten" belaster kroppen fysisk gjennom kronisk stress. I tillegg kommer den psykiske belastningen. Saker som Fosen-dommen har utløst en dyp tillitskrise, spesielt blant unge samer. De opplever at deres identitet og fremtid er under angrep, noe som fører til "minoritetsstress" og, i verste fall, selvmordstanker. Rapporter indikerer en bekymringsfull forekomst av selvmordstanker i aldersgruppen 15–34 år.¹⁸

Helsevesenet møter ofte disse pasientene med standardiserte verktøy som ikke fanger opp den kulturelle konteksten for traumene. Tilbudet ved SANKS (Samisk nasjonal kompetansetjeneste - psykisk helsevern og rus) er essensielt, men kapasiteten i det øvrige systemet til å forstå denne spesifikke smerten er lav.¹⁹

3.4 Arbeidsevne og "Usynlig" Fravær

Statistikk fra NAV og forskning på inkluderende arbeidsliv viser at helseproblemer er en betydelig barriere for deltakelse i arbeidslivet.²⁰ For selvstendig næringsdrivende i reindriften er begrepet "sykefravær" nesten ikke-eksisterende i praksis. Det finnes ingen vikarbank som

kan sende en erfaren reingjeter til fjells hvis eieren blir syk.

Konsekvensen er at mange jobber med sykdom, noe som øker risikoen for ulykker og forverring av tilstanden. HMS-utfordringene i næringen er betydelige, med høy risiko for ulykker knyttet til kjøretøy og håndtering av dyr.²² Når helsevesenet ikke fungerer optimalt for å rehabilitere disse utøverne raskt, blir kostnaden et varig tap av produksjonsevne og en tidlig utstøting fra næringen til uføretrygd – en prosess som ofte skjules som "tidligpensjon" eller avvikling.

---

4. Pilar III: Byråkratisk Tidstyv – Administrasjon som Hinder

Den tredje pilaren omhandler den massive administrative byrden som legges på samiske rettighetshavere. I en moderne velferdsstat er byråkrati uunngåelig, men for det samiske samfunnet har byråkratiet vokst til en uoverkommelig barriere som stjeler tid fra verdiskaping og kulturutøvelse.

4.1 Konsultasjonsplikten Paradoks

Konsultasjonsplikten, forankret i ILO-konvensjon 169 og konsultasjonsloven, er en fundamental rettighet. Men paradoksalt nok har gjennomføringen av denne retten blitt en av de største tidstyvene for samiske lokalsamfunn og reinbeitedistrikter.²³

Reinbeitedistriktene, som ofte drives på dugnad av reineiere etter endt arbeidsdag, oversvømmes av høringer om arealplaner: hyttefelt, vindkraftverk, veier, kraftlinjer og gruvedrift. Hver sak krever grundig gjennomgang, juridisk innsikt og ofte møter med utbyggere og myndigheter. Mens utbyggerne stiller med profesjonelle team av advokater og konsulenter på fulltid, må reindriften svare med frivillig innsats.²⁵

Dersom de ikke svarer eller møter opp, kan tausheten tolkes som samtykke. Dermed er de tvunget inn i en evigvarende saksbehandling. Denne "konsultasjons-trettheten" er en enorm friksjonskostnad. Tiden brukt på å lese konsekvensutredninger – som ofte er mangelfulle og krever korrigerende fra lokalkjente – er tid tatt direkte fra driften.²⁶

4.2 Skjemavelde og Dokumentasjonskrav

Reindriften er underlagt et detaljert kontroll- og rapporteringsregime som står i sterk kontrast til næringens frie natur.

- **Søknadsjungelen:** Det kreves separate søknader og rapporteringer for driftstilskudd, erstatning for rovvilttap, kriseberedskapsmidler, godkjenning av merker, og bekreftelser fra siidaandelsledere.²⁸

- **Bevisbyrden ved rovvilt:** Rovvilterstatningsordningen er kanskje det tydeligste eksempelet på byråkratisk friksjon. For å få full erstatning må reineier dokumentere tapet ved å finne kadaveret, ta bilder, og få det verifisert av Statens naturoppsyn (SNO).³¹ I enorme, veiløse og ulendte beiteområder er dette en nesten umulig oppgave. Timer og dager brukes på å lete etter kadaver for å tilfredsstille byråkratiets krav, en aktivitet som ikke skaper verdi, men kun forsøker å redde stumpene av en tapt verdi.
- **Tellinger:** Offentlige reintellinger påfører dyrene stress og vekttap ved samling og håndtering, og påfører reineier kostnader til helikopter og mannskap.²² Dette er en direkte kostnad påført av statens kontrollbehov.

Nasjonale analyser viser at administrative byrder koster næringslivet titalls milliarder årlig.³² For en marginalisert næring som reindriften utgjør disse byrdene en disproporsjonalt stor andel av verdiskapingen. Estimatenes antyder at administrative oppgaver kan legge beslag på betydelige deler av et årsverk.³³

4.3 Digitalt Utenforskap og "Altinn-muren"

Statens strategi om "digitalt førstevalg" har skapt nye barrierer i Sápmi.

- **Språklig utenforskap:** Digitale løsninger som Altinn har hatt manglende støtte for samiske språk og tegnsett. Dette tvinger samiskspråklige brukere til å operere på norsk, noe som øker risikoen for feil og misforståelser.³⁴ Det er et brudd på likeverdsprinsippet når teknologien i seg selv diskriminerer.
- **Eldreomsorg og teknologi:** Prosjekter rettet mot "Healthy Aging" blant samiske eldre peker på behovet for kultursensitive digitale verktøy.³⁵ Dagens løsninger tar ikke høyde for eldre samers bruksmønstre eller språk, noe som fører til at de faller utenfor og blir avhengige av yngre slektninger for å utføre enkle tjenester som å sjekke helseopplysninger eller bankkonto.

4.4 Rettighetskamp som Alternativkostnad

En ofte oversett friksjonskostnad er alternativkostnaden av rettighetskampen. De smarteste hodene og de mest ressurssterke lederne i det samiske samfunnet bruker i dag sin energi på å forsvare eksisterende rettigheter i rettssaler og høringsrom.³⁷

Hadde rettighetene vært respektert og systemene tilpasset, kunne denne energien vært brukt på *innovasjon*, næringsutvikling, og kulturell produksjon. Friksjonen binder opp intellektuell kapital i en forsvarskamp, i stedet for en utviklingskamp.

Tabell 2: Administrative Byrder og Tidsbruk (Estimert)

Aktivitet	Byråkratisk Krav	Konsekvens for Utøver	Friksjonskostnad (Tid/Penger)

Rovvilterstatning	Finne og dokumentere kadaver.	Dager brukt på leting i utmark, mindre tid til gjeting.	Tap av produksjonstid + direkte kostnader (drivstoff).
Arealhøringer	Lese 100+ siders rapporter, skrive svar.	Kveldsarbeid, behov for juridisk bistand.	Utmattelse, tapte beiteområder ved manglende svar.
Driftstilskudd	Detaljert rapportering, revisorgodkjenning.	Administrasjon som krever kontortid.	Direkte kostnad til revisor, tidsbruk.
Digital dialog	Bruk av Altinn på norsk.	Misforståelser, behov for tolk/hjelp.	Økt risiko for feil, avhengighet av andre.

5. Syntese: Den Kumulative Effekten av Usynlig Skatt

Når vi sammenstiller funnene fra de tre pilarene, ser vi at friksjonskostnadene ikke er isolerte problemer, men deler av et sammenhengende, dysfunksjonelt system.

5.1 Den Ondsinnede Syklusen

1. **Start:** En reindriftsutøver ønsker å modernisere driften for å øke lønnsomheten.
2. **Finans-friksjon:** Banken avslår lån fordi reinen ikke godtas som pant (Pilar I).
3. **Byråkrati-friksjon:** Utøveren må bruke tid på å søke spesielle midler fra Innovasjon Norge eller RUF, med komplekse krav til rapportering (Pilar III).
4. **Helse-friksjon:** Stresset over økonomi og skjemavelde fører til helseplager. Utøveren venter med å gå til legen (Patient's delay) fordi han/hun ikke har tid eller stoler på systemet (Pilar II).
5. **Resultat:** Driften stagnerer, helsen forverres, og utøveren blir fanget i en situasjon der all tid går med til å "berge seg" (*birgejupmi*) i stedet for å utvikle seg.

5.2 Kvantifisering av det Ukvantifiserbare

Selv om mange av disse kostnadene er "usynlige" i statsbudsjettet, er de høyst reelle:

- **Tapte årsverk:** Hvis 20% av en reineiers tid går til administrasjon og rettighetsforsvar, er dette en skatt på 20% av arbeidskraften.
- **Helsetap:** Kostnaden av en kreftbehandling som starter for sent kan beløpe seg til millioner i sykehusutgifter og tapt produksjon, sammenlignet med en tidlig, enkel

behandling.

- **Demokratisk underskudd:** Når konsultasjonsretten blir en byrde, undergraves demokratiet.

6. Konklusjon og Veien Videre

Denne analysen bekrefter hypotesen: Det samiske samfunnet betaler en betydelig friksjonskostnad som fungerer som en usynlig skatt. Vi finner ikke fattigdom i form av materiell nød, men vi finner en akutt "tidsfattigdom" og en "systemtretthet" som truer bærekraften i samisk kultur og næringsliv.

Friksjonskostnadene er et resultat av et storsamfunn som krever assimilering inn i sine administrative bokser. For å fjerne denne skatten er det ikke nok med økte overføringer. Det kreves strukturelle endringer:

1. **Finans:** Etablering av finansieringsløsninger som anerkjenner rein og rettigheter som reell kapital.
2. **Helse:** Systematisk innføring av kulturell trygghet og tolkebruk for å eliminere "doctor's delay".
3. **Byråkrati:** En drastisk forenkling av rapportering, og en ressursutjevning i konsultasjonsprosesser slik at rettighetshavere kan delta på like vilkår.

Uten disse grepene vil *birgejupmi* fortsette å være en overlevelsesmekanisme som dekker over systemsvikten, helt til strikken ryker.

Works cited

1. Sametingsadministrasjonens overordnede strategi - Sametinget, accessed December 11, 2025, <https://sametinget.no/samedikke-birra/haldadus/samediggehaldadusa-badjasasj-strategijja/ulme/>
2. Ofelaš Sámis – Veiviseren i Sápmi - Guovdageainnu suohkan, accessed December 11, 2025, https://www.guovdageainnu.suohkan.no/_f/p1/ie2c34d28-215e-4a25-af38-cd446c199e6e/vedtatt-okonomiplan-2025-2028-kommunestyrevedtak-78-24.pdf
3. BIRGEJUPMI: Bridging knowledge systems for inclusive, resilient and prosperous Arctic coastal futures. | University of Oulu, accessed December 11, 2025, <https://www.oulu.fi/en/projects/birgejupmi-bridging-knowledge-systems-for-inclusive-resilient-and-prosperous-arctic-coastal-futures>
4. Prop. 129 S (2016–2017) - regjeringen.no, accessed December 11, 2025, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-129-s-20162017/id2553020/?ch=2>
5. Reindriftsforvaltningen i Norge - Statsforvalteren, accessed December 11, 2025, <https://www.statsforvalteren.no/siteassets/fm-nordland/dokument-fmno/landbruk-og-mat-dokumenter/reindrift-dokumenter/ruf-presentasjon.pptx>

6. Årsrapport - NET, accessed December 11, 2025, https://innoprodstorage.blob.core.windows.net/annual-reports-pdf/report_2011.pdf
7. Hvordan kan Sparebank1 Nord-Norge bidra til å bevare grunnleggende infrastruktur i distriktene? - Sametinget.no, accessed December 11, 2025, <https://sametinget.no/aktuelt/hvordan-kan-sparebank1-nord-norge-bidra-til-a-bevare-grunnleggende-infrastruktur-i-distriktene.8136.aspx>
8. Nå kan du få økonomisk rådgivning på samisk | SpareBank 1 Nord-Norge, accessed December 11, 2025, <https://www.sparebank1.no/nb/nord-norge/om-oss/nyheter/na-kan-du-fa-okonomisk-radgivning-pa-samisk-.html>
9. TOTALREGNSKAP FOR REINDRIFTSNÆRINGEN - Norske Reindriftsamers Landsforbund, accessed December 11, 2025, <https://www.norskereindriftsamerslandsforbund.no/getfile.php/132148-1674754379/NRL/Filer/Dokumenter/Totalregnskap%202021%20og%20budsjett%202022%20.pdf>
10. Innstilling fra næringskomiteen om Endringer i statsbudsjettet 2021 under Landbruks- og matdepartementet (Reindriftsavtalen 2021/2022) - Stortinget, accessed December 11, 2025, <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2020-2021/inns-202021-628s/?all=true>
11. TOTALREGNSKAP FOR REINDRIFTSNÆRINGEN - Regnskap 2024 og budsjett 2025 - Landbruksdirektoratet, accessed December 11, 2025, <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/filarkiv/rapporter/Totalregnskapet%20for%20reindriften%20regnskap%202024%20og%20budsjett%202025.pdf>
12. TOTALREGNSKAP FOR REINDRIFTSNÆRINGEN - Regjeringen.no, accessed December 11, 2025, <https://www.regjeringen.no/contentassets/9db104bac2734340ba3cc904dbca7b9d/totalregnskap-2020-med-budsjett-2021.pdf>
13. Trygghet uten særomsorg? - Scandinavian University Press, accessed December 11, 2025, <https://www.scup.com/doi/full/10.18261/issn.2387-5984-2020-02-06>
14. Most prevalent unmet supportive care needs and quality of life of breast cancer patients in a tertiary hospital in Malaysia - PubMed Central, accessed December 11, 2025, <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4762172/>
15. (PDF) Geographic Variation in Late-Stage Cervical Cancer Diagnosis - ResearchGate, accessed December 11, 2025, https://www.researchgate.net/publication/375609038_Geographic_Variation_in_Late-Stage_Cervical_Cancer_Diagnosis
16. 6 Samiske og nasjonale minoriteters språk - NOU 2014: 8 - regjeringen.no, accessed December 11, 2025, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/NOU-2014-8/id2001246/?ch=7>
17. Kartlegging av retningslinjer og erfaringer med bestilling og bruk av tolk i helse- og omsorgssektoren - Proba Samfunnsanalyse, accessed December 11, 2025, <https://proba.no/wp-content/uploads/2025/02/Rapport-2023-9-Kartlegging-av-retningslinjer-og-erfaringer-med-bruk-av-tolk-i-helse-og-omsorgssektoren.pdf>

18. Hvordan fremme folkehelse og levekår i samiske områder - innspill - Regjeringen.no, accessed December 11, 2025, <https://www.regjeringen.no/contentassets/25ee97449b614b5d9665b90506a70030/statsforvalteren-i-troms-og-finnmark.pdf>
19. Møtereferat Brukerutvalget UNN 19. september 2023, accessed December 11, 2025, <https://www.unn.no/4abe51/siteassets/documents/brukerutvalgsreferat/2023/motereferat--fra-bu-unn-19.09.2023.pdf>
20. Sykefraværstatistikk - Kvartalstatistikk - nav.no, accessed December 11, 2025, <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/statistikk/sykefravar-statistikk/sykefravar>
21. Økt inkludering i arbeidslivet kan føre til høyere sykefravær - Institutt for samfunnsforskning, accessed December 11, 2025, <https://www.samfunnsforskning.no/aktuelt/nyheter/2024/okt-inkludering-i-arbeidslivet-kan-fore-til-hoyere.html>
22. 1 2016 - Landbruksdirektoratet, accessed December 11, 2025, https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/filarkiv/publikasjoner/reindriftnytt/Reindriftnytt_2016_1.pdf/_attachment/inline/9cc228f9-42b1-4969-ac5f-1e65bb00347b:d8f1eba8b9ffe8df61e3f6124248434069a65a4d/Reindriftnytt_2016_1.pdf
23. Reindriftnas rettigheter og plikter | Statsforvalteren i Trøndelag, accessed December 11, 2025, <https://www.statsforvalteren.no/trondelag/reindrift/reindriftnas-rettigheter-og-plikter/reindriftnas-rettigheter-og-plikter/>
24. Forholdet mellom konsultasjoner og interessentdialog - Norges institusjon for menneskerettigheter, accessed December 11, 2025, <https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2025/03/Forholdet-mellom-konsultasjoner-og-interessentdialog.pdf>
25. Klimatilpasning i reindriften - Statsforvalteren, accessed December 11, 2025, <https://www.statsforvalteren.no/siteassets/fm-troms-og-finnmark/reindrift/reindriftnskonferansen-2023/2-landbruks--og-matdepartementet---rapport-om-klimatilpasning.pdf>
26. Vindkraft og reindrift - NVE, accessed December 11, 2025, https://publikasjoner.nve.no/oppdragsrapportA/2004/oppdragsrapportA2004_10.pdf
27. Reindrift og arealinngrep: Samlet belastning og konsekvenser av ulike inngrep - Statsforvalteren, accessed December 11, 2025, <https://www.statsforvalteren.no/siteassets/fm-nordland/dokument-fmno/landbruk-og-mat-dokumenter/reindrift-dokumenter/reindriftnseminar-2023/reindrift-og-arealinngrep---samlet-belastning-og-konsekvenser---svein-m.-eilertsen.pdf>
28. Søke om godkjenning av reinmerker - Landbruksdirektoratet, accessed December 11, 2025, <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/reindrift/ordninger-for-reindrift/godkjenning-av-reinmerker>
29. Søknad om ekstraordinært tilskudd til beredskap i reindriften - Landbruksdirektoratet, accessed December 11, 2025, https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/filarkiv/skjema/LDIR-672_B_S%C3%B8knad

[ad%20om%20ekstraordin%C3%A6rt%20tilskudd%20til%20beredskap%20i%20reindriften.pdf](#)

30. Landbruksdirektoratet - Søknad og rapporteringsskjema om tilskudd til reinbeitedistrikter og reinlag, accessed December 11, 2025,
https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/filarkiv/skjema/LDIR-662_B_S%C3%B8knad%20og%20rapporteringsskjema%20om%20tilskudd%20til%20reinbeitedistrikt%20og%20reinlag.pdf
31. Erstatning for tamrein drept av fredet rovvilt - Miljødirektoratet - Søknadssenter, accessed December 11, 2025,
<https://soknadssenter.miljodirektoratet.no/TamreinErstatningSkjema/Startside/Index?id=84>
32. Administrative byrder på virksomhederne mindsker velstanden i Danmark med 80 mia. kr., accessed December 11, 2025,
<https://www.da.dk/politik-og-analyser/eu/2025/administrative-byrder-paa-virksomhederne-mindsker-velstanden-i-danmark-med-80-mia.-kr/>
33. UTVIKLING I NÆRINGSLIVETS ADMINISTRATIVE KOSTNADER - regjeringen.no, accessed December 11, 2025,
https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/nhd/vedlegg/rapporter_2010/utvikling-i-naringslivets-administrative-kostnader.pdf
34. Lov om språk (språklova) - Regjeringen.no, accessed December 11, 2025,
<https://www.regjeringen.no/contentassets/92c0cb2b20ba4d2aac3c397c54046741/nn-no/epub/prp201920200108000dddepub.epub>
35. Promoting Healthy Aging of Sámi and Inuit Elders Through Co-Designed Digital Health Tool, accessed December 11, 2025,
<https://www.nordforsk.org/projects/promoting-healthy-aging-sami-and-inuit-elders-through-co-designed-digital-health-tool>
36. Promoting Healthy Aging of Sámi and Inuit Elders Through Co-Designed Digital Health Tool, accessed December 11, 2025,
<https://www.nord.no/forskning/forskningsprosjekt/promoting-healthy-aging-of-sami-and-inuit-elders-through-co-designed-digital-health-tool>
37. Stortingstidende Referat fra møter i Stortinget, accessed December 11, 2025,
<https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/referater/stortinget/2022-2023/refs-202223-03-09.pdf>
38. STRATEGIPLAN FOR NORSKE REINDRIFTSAMERS LANDSFORBUND, accessed December 11, 2025,
<https://www.reindriftsame.no/wp-content/uploads/2019/06/Dette-er-NRLs-strategiplan-for-perioden-2019-2024.pdf>